

ПОТЕНЦІАЛ ПІДРУЧНИКА «ДОСЛІДЖУЄМО ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО» У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 6 КЛАСУ

Галина Серова,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0001-9155-1550>

 galina_serova@ukr.net

У статті розглянуто особливості формування екологічної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти в навчанні історії та громадянської освіти на уроках інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство». Схарактеризовано складники екологічної компетентності як ключової, що формується засобами різних предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі. Їх автор визначає як сукупність набутих знань, особистого досвіду та емоційно-ціннісних орієнтацій учнів, що ґрунтуються на розумінні взаємозв'язків між природним та людським середовищем, його змінами в умовах суспільного розвитку, впливу діяльності людини на довкілля в часі і просторі, освоєння і перетворення людиною природи в минулому і теперішньому (когнітивний компонент); здатності учня оцінювати власні дії у природі і вирішувати життєві ситуації з орієнтацією на принципи сталого розвитку суспільства; спроможності відповідально діяти, брати участь у громадському та суспільному житті з розв'язання екологічних проблем (діяльнісний компонент); використовувати досвід історії для самопізнання та досягнення цілей сталого розвитку суспільства, здатності оцінювати вплив поведінки окремої людини на її найближче оточення, місцеву громаду, Україну та світ, зокрема в сфері довкілля (мотиваційно-ціннісний компонент).

Окреслено дидактико-методичні характеристики модельної навчальної програми інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» (5–6 класи) щодо можливостей опанування учнями міжпредметними знаннями, вміннями та ставленнями як складниками екологічної компетентності. Розкрито методичний потенціал підручника інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» у формуванні екологічної компетентності учнів 6 класу в контексті Концепції Нової української школи і вимог Державного стандарту базової середньої освіти. Визначено, що засвоєння шестикласниками основних понять та ідей навчального змісту забезпечується через систему компетентнісно орієнтованих пізнавальних завдань дослідницького й пошукового характеру різного ступеню складності.

Виконання таких завдань у підручнику передбачене шляхом застосування технологій активного навчання. Зміст завдань дає змогу використовувати їх диференційовано, організувати самостійну роботу учнів, досягати очікуваних результатів навчання.

Ключові слова: екологічна компетентність; формування; шкільна громадянська та історична освіта; підручник; міжпредметні завдання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Визначальними напрямками впровадження Нової української школи на базовому рівні освіти є формування ключових компетентностей та наскрізних умінь учнів як результату навчання, міжгалузева й міжпредметна інтеграція змісту освіти, реалізація технологій активного навчання в освітньому процесі та, створення на цих засадах інноваційних підручників.

У Державному стандарті базової середньої освіти (далі – ДСБСО) схарактеризовано одинадцять ключових компетентностей, які мають набувати учні в навчанні усіх предметів і курсів та навчальних циклів (Державний стандарт, 2020). У методичній науці усталеним є підхід, за яким ключову компетентність розуміють як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми. Кожна з таких компетентностей передбачає оволодіння учнем комплексною процедурою, де для кожного виділеного напрямку її набуття існує відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер (Пометун, 2018, с. 9).

ДСБСО визначає компетентнісний потенціал кожної з дев'яти освітніх галузей у формуванні / розвитку ключових компетентностей, в тому числі громадянської та історичної освітньої галузі (Державний стандарт, 2020, Додаток 17). Компетентнісний потенціал означеної галузі конкретизований у вимогах до обов'язкових результатів навчання учнів (Державний стандарт, 2020, Додаток 18), які, своєю чергою, реалізовані в модельних навчальних програмах та підручниках, створених на їх основі, що поетапно впроваджуються з 2022–2023 навчального року в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

Компетентнісний підхід до навчання потребує не лише оновлення змісту освіти, а й визначення інструментів, методів і засобів його впровадження. Одним із таких засобів є підручник, який моделює освітній процес та проєктує його реалізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається у статті та означення аспектів загальної проблеми, яким присвячується стаття. Формування екологічної компетентності учнів є предметом дослідження низки вітчизняних вчених. Зокрема, набуттю учнями екологічної компетентності в навчанні природничих предметів присвячені наукові розвідки Н. Бордюг, М. Москаленка, Л. Міронець, Н. Пустовіт, С. Толочко та ін.; формування екологічної компетентності учнів початкової школи висвітлено в працях І. Андрусенко, Т. Байбари, Н. Бібік, О. Савченко та ін.

Компетентнісний підхід до навчання історії розкривається в працях В. Власова, Н. Гулана, П. Мороза, О. Пометун тощо. Окремі питання формування ключових ком-

петентностей знаходимо в працях Ю. Малієнко, Т. Ремех, Т. Смагіної тощо. Певні аспекти формування екологічної компетентності на уроках історії та громадянської освіти розглядаються у наших попередніх розвідках. Проте, аналіз науково-методичного доробку свідчить про недостатнє висвітлення цього питання в контексті історичної та громадянської освіти, зокрема, можливостей підручника у формуванні екологічної компетентності учнів у навчанні історії та громадянської освіти.

Мета статті – розкрити потенціал підручника інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» у формуванні екологічної компетентності учнів 6 класу в контексті Концепції Нової української школи і вимог Державного стандарту базової середньої освіти.

Завдання статті:

- схарактеризувати складники екологічної компетентності як ключової, що формується засобами історії та громадянської освіти;
- проаналізувати дидактико-методичні аспекти модельної навчальної програми інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» (5–6 класи) щодо опанування міжпредметними знаннями, уміннями і ставленнями як складниками екологічної компетентності учнів;
- розкрити можливості підручника інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» для 6 класу у реалізації вимог громадянської та історичної освітньої галузі ДСБСО й визначених на їх основі очікуваних результатів навчання модельної навчальної програми щодо формування екологічної компетентності учнів 6 класу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із ключових компетентностей учнів на рівні базової середньої освіти є екологічна компетентність, що «передбачає усвідомлення екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства» (Державний стандарт, 2020). Ця ключова компетентність учнів ототожнюється з усвідомленням екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотриманням правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розумінням контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства. Її набуття передбачає розуміння учнями того, що відносини в системі людина-природа є надважливим аспектом загальної безпеки і виживання людства, усвідомлення особистої залученості і відповідальності за збереження природи, можливості вести здоровий та продуктивний спосіб життя в гармонії з природою та турботою про соціальні цінності й культурне розмаїття. Особливої актуальності це набуває в часи російсько-української війни та повоєнного розвитку України.

Формування екологічної компетентності як ключової є важливим складником змісту навчання історії та громадянської освіти, що відображено у вимогах до обов'язкових результатів навчання учнів (Державний стандарт, 2020, Додаток 18), де передбачено опанування учнями основ екологічних знань, знань про сталий розвиток та зміни клімату, розвиток у учнів природоцілних і ощадливих моделей поведінки й мотивації

до такої поведінки щодень. У навчанні учнів предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі важливо, щоб на основі здобутих історичних і громадянсько-навчаних знань, предметних і міжпредметних умінь та пізнавального досвіду вони набули здатності характеризувати взаємодію людини і природи, оцінювати наслідки людської діяльності та її вплив на довкілля від минулого і до сьогодення, а також вирізняти основні проблеми в цій царині та шукати шляхи й способи їх розв'язання.

Конкретні результати навчання учнів 6 класу в контексті екологічної компетентності полягають у спроможності «виявляти чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів)», та, базуючись на цьому, пояснювати з допомогою вчителя «виклики, які стоять перед людиною, суспільством у різних природних середовищах» і «наводити приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи», обговорювати те, «як громадяни та уряди можуть сприяти сталому розвитку», а головне, діяти для збереження довкілля (Державний стандарт, 2020, Додаток 18).

Нам імпонує думка, що формування екологічної компетентності здобувачів освіти можна розглядати як цілеспрямований процес вироблення особистого досвіду й почуття особистої причетності, відповідальності і екологічних цінностей (Толочко та ін., 2022, с. 46). Набуття екологічної компетентності учнями відбувається шляхом формування її компонентів, визначених нами у таблиці 1. При цьому компетентнісний потенціал кожної освітньої галузі, своєю чергою, дає змогу їх розвивати.

Таблиця 1.

Структура екологічної компетентності здобувачів освіти

Компоненти	Суть / вияви
когнітивний / пізнавальний	сукупність відповідних знань і уявлень учнів про взаємодію людини і природи, вплив діяльності людини на природу, екологічні проблеми, сталий розвиток, природодоцільні моделі поведінки тощо
ціннісний / мотиваційно-ціннісний	мотивація до дій, власні ставлення, орієнтовані на гармонійну взаємодію суспільства й природи, збереження і ощадливого використання природних ресурсів, поведінки, орієнтованої на сталий розвиток тощо
діяльнісний / процесуальний	операційно-поведінкова готовність і здатність до бажаної діяльності із забезпечення сталого розвитку, охорони довкілля тощо

Наповнення кожного з означених компонентів освітнім змістом у межах певної освітньої галузі вимагає визначення конкретної системи знань, умінь, навичок і ставлень, що забезпечує формування екологічної компетентності учнів, зокрема в навчанні історії та громадянської освіти учнів різного віку (таблиця 2).

Таблиця 2.

**Складники системи формування екологічної компетентності
учнів у громадянській та історичній освітній галузі**

Складник	Зміст
знання і уявлення	розуміння взаємозв'язків між природним та людським середовищем, його змінами в умовах суспільного розвитку, впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, освоєння і перетворення людиною природи в минулому і теперішньому, взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства
уміння та навички	аналізувати інформацію з різних джерел та критично оцінювати її, розуміти соціальні проблеми (у тому числі екологічні) та їх сутність, ухвалювати обґрунтовані рішення щодо власних дій, вчинків і поведінки, брати на себе відповідальність за ці рішення; критично осмислювати й оцінювати можливі ризики, пов'язані із завданням шкоди довкіллю; спроможність відповідально діяти, брати участь у громадському та суспільному житті з розв'язання екологічних і дотичних до них проблем; здатність співпрацювати й взаємодіяти з іншими щодо подолання негативних наслідків впливу діяльності людини на довкілля, досягнення цілей сталого розвитку
емоційно-ціннісні орієнтації, ціннісно-сміслові ставлення	розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, ідей сталого розвитку суспільства; готовність реагувати на ризики екологічних загроз; усвідомлення важливості збереження і захисту природи, сприяння гармонійній взаємодії людини і природи, суспільства й природи; готовність використовувати досвід історії для самопізнання та досягнення цілей сталого розвитку суспільства; здатність оцінювати вплив поведінки окремої людини на її найближче оточення, місцеву громаду, Україну та світ, у тому числі й в екологічній сфері

Як бачимо, реалізація означених складників у навчанні учнів предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі потребує опрацювання ними відповідного навчального матеріалу на міжпредметній основі та формування / розвитку їхніх міжпредметних умінь.

З 2022–2023 навчального року освітній процес у закладах загальної середньої освіти будуватиметься на основі модельних навчальних програм для адаптаційного циклу, укладених у відповідності до Типової освітньої програми та ДСБСО.

Серед модельних навчальних програм громадянської та історичної освітньої галузі є розроблена співробітниками відділу суспільствознавчої освіти модельна

навчальна програма інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» для 5–6 класів (Модельна навчальна програма, 2022). Характерною рисою цієї програми є те, що розвиток суспільства розглядається як неперервний процес – у минулому історії України та країн світу й у сучасності.

Змістовий компонент представлений в програмі тематичними блоками інформації, що розкривають міжпредметні категорії і поняття стосовно взаємозалежності розвитку суспільства, господарства, культури, діяльності людини та стану навколишнього природного середовища. Зауважимо, що при цьому «екологічні знання мають формуватися в таких обсягах і за відповідною тематикою, які визначають залежно від вікових особливостей учнів з поступовим ускладненням і поглибленням екологічного навчального матеріалу» (Розсоха та ін., 2019, с. 83). Такий підхід, на нашу думку, реалізований в означеній модельній навчальній програмі, про що свідчить перелік основних понять як одиниць екологічних знань у 5-му та 6-му класах.

Орієнтирами навчання учнів інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» виступають очікувані результати, визначені у модельній навчальній програмі, що корелюються з орієнтирами для оцінювання адаптаційного циклу громадянської та історичної освітньої галузі ДСБСО (таблиця 3).

Таблиця 3.

**Потенціал курсу «Досліджуємо історію і суспільство» (6 клас)
у формування екологічної компетентності учнів**

Розділ МНП	Очікувані результати навчання
<p>Розділ 1. Людина і суспільство у первісні часи. <i>Основні ідеї/змістові лінії:</i> походження людини, розселення та спосіб життя первісних людей</p>	<p><i>Виявляє</i> чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів). <i>Визначає</i> основні риси способу життя первісної людини та чинники, що на нього впливали</p>
<p>Розділ 2. Людина і суспільство Давнього Сходу. <i>Основні ідеї/змістові лінії:</i> взаємодія людини і природи. Спосіб життя населення Давнього Сходу</p>	<p><i>Виявляє</i> (з допомогою вчителя) і пояснює виклики, які стоять перед людиною, суспільством у різних природних середовищах. <i>Розрізняє</i> природні, економічні та соціальні зміни в цивілізаціях Давнього Сходу та <i>наводить приклади</i> впливу цих змін на життя людини і суспільства в минулому і теперішньому</p>
<p>Розділ 3. Людина і суспільство за античної Греції. <i>Основні змістові лінії:</i> Вплив природно-географічних умов на спосіб життя та заняття населення Давньої Греції та її сусідів</p>	<p><i>Виявляє</i> чинники, що впливали на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів) на Балканському півострові та Північному Причорномор'ї. <i>Пояснює, як</i> впливали на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій клімат та географічне розташування</p>

<p>Розділ 4. Людина і суспільство за Стародавнього Риму. <i>Основні змістові лінії:</i> Вплив природно-географічних умов на спосіб життя та заняття населення Стародавнього Риму та його сусідів</p>	<p><i>Виявляє</i> чинники (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів), що вплинули на заняття і світогляд людей, організацію влади і соціальний устрій</p>
<p>Розділ 5. Людина у доквіллі, суспільстві, державі в минулому і тепер. <i>Основні ідеї/змістові лінії:</i> Вплив людини на довкілля в минулому і тепер. Сталий розвиток – від ідеї до повсякдення. Глобальні цілі і поведінка людини</p>	<p><i>Пояснює</i> зв'язок людини і природи та його значення. <i>Наводить приклади</i> перетворення людиною природи в минулому і теперішньому. <i>Наводить приклади</i> впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи. <i>Визначає</i> наслідки впливу людини на довкілля у минулому і сьогодні. <i>Критично осмислює</i> ризики, пов'язані із шкодою для навколишнього середовища. <i>Розповідає</i> про цілі сталого розвитку. <i>Обговорює</i> те, як громадяни та уряди можуть сприяти сталому розвитку</p>

У наших попередніх розвідках ми зазначали, що розроблений відповідно до модельної початкової програми інтегрованого курсу підручник «Досліджуємо історію і суспільство» для 6-го класу закладів загальної середньої освіти (Пометун, Ремех, 2023) вміщує відповідні поняття та дає змогу учням випрацювати при виконанні пізнавальних міжпредметних завдань історичні та громадянсько-навчальні знання й уявлення, що сприяють розумінню ними контексту сталого розвитку суспільства, а також відповідні ціннісні орієнтації і готовність діяти у цьому напрямі (Серова, 2021, 2022).

Покажемо це на прикладі розділу 5 підручника «Людина в природі, суспільстві, громаді, державі». Укладений відповідно до розділу модельної навчальної програми «Людина у доквіллі, суспільстві, державі в минулому і тепер», він містить такі тематичні блоки: як співіснують людина і природа від минулого дотепер; чому сталий розвиток важливий сьогодні і в майбутньому; що таке Глобальні цілі розвитку ООН.

Засвоєння шестикласниками основних змістових одиниць та ідей означеного розділу забезпечується через систему компетентнісно орієнтованих пізнавальних завдань дослідницького й пошукового характеру різного ступеню складності. Виконання таких завдань у підручнику передбачене шляхом застосування технологій активного навчання. Зміст завдань дає змогу використовувати їх диференційовано, організувати самостійну / парну / групову роботу учнів, досягати очікуваних результатів навчання, а саме: наводити приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі; визначати наслідки впливу людини на довкілля в минулому і сьогодні; критично осмислювати ризики, пов'язані із шкодою для довкілля; обговорювати, як громадяни та уряди можуть сприяти сталому розвитку; діяти для збереження навколишнього середовища.

Розглянемо, як організована діяльність учнів з формування екологічної компетентності у підручнику інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» для 6 класу (таблиця 4).

Таблиця 4.

**Приклади міжпредметних завдань у розділі 5
«Людина в природі, суспільстві, громаді, державі»
(підручник «Досліджуємо історію і суспільство», 6 клас)**

Теми у підручнику	Питання теми	Міжпредметні завдання і запитання в підручнику
<p>§ 44–45. Як співіснують людина і природа від минулого до тепер</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як природа впливає на життя людини й суспільства. 2. Яким є вплив людини на довкілля в минулому й тепер. 3. Чому сталий розвиток важливий сьогодні і в майбутньому. 4. Що таке Глобальні цілі сталого розвитку ООН 	<p>У чому полягає взаємозв'язок людини з навколишнім середовищем? Чому він важливий для будь-якої цивілізації як у минулому, так і нині? Складіть план «Вплив природних умов на життя суспільства в історії».</p> <p>Чому і як людство впливало на природу протягом своєї історії? Поясни свою думку на прикладах?</p> <p>Визнач етапи взаємодії людства і природи. У чому особливості кожного з них.</p> <p>Що таке сталий розвиток? Яких сфер життєдіяльності людей він стосується?</p> <p>На основі схеми поясни складники сталого розвитку. Наведи приклади таких змін. Чому ухвалені ООН Цілі сталого розвитку називають глобальними?</p> <p>Обери одну з Цілей сталого розвитку і поясни її суть. Як досягнення обраною тобою цілі сприятиме сталому розвитку нашої планети і досягненню інших цілей?</p>
<p>§ 46. Яка роль громади в житті людей і суспільства</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чому громада важлива для людини в минулому й тепер. 2. Навіщо потрібні громадянські ініціативи 	<p>Обговори з однокласниками/однокласницями нагальні проблеми життя вашої територіальної громади, які можна розв'язати, ініціювавши соціальний проєкт</p>

Окремої уваги заслуговують пізнавальні завдання й запитання, розміщені в означеному підручнику, які спрямовані на формулювання й висловлення учнями оціночних суджень щодо проблем взаємовпливу та взаємодії людини і природи. Наприклад:

- Природа – це не лише середовище проживання людини, а й предмет пізнання та наслідування. Чому? Поясни свою думку на прикладах.

- Чому людство має спільно розв'язувати екологічні проблеми?
- Чого потребує сталий розвиток від кожної людини, як особисто долучитися до сталого розвитку, які щоденні звички слід змінити?

Такі завдання й запитання сприяють формуванню в учнів особистісного ціннісно-смыслового ставлення до нагальних проблем довкілля та людини в ньому, надихають учнів на втілення в своїй поведінці дружніх до природи дій як у приватному, так і громадському просторі.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок в обраному напрямі. Зміст підручника інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» для 6-го класу, поданий основним і додатковим текстом, документами та візуальними рядами, та його методичний апарат забезпечують опрацювання здобувачами освіти екологічної тематики і досягнення очікуваних результатів навчання відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти в поєднанні знанневого, смыслового й діяльнісного компонентів екологічної компетентності.

Пристаючи до думки, що екологічна компетентність – це складник культури миру українців, актуальною нині є проблема формування екологічної компетентності здобувачів освіти як майбутніх фахівців і учасників розв'язання екологічних проблем, зокрема, подолання екологічних наслідків російсько-української війни, відбудови та якісного перетворення нашої держави.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розв'язанні питань щодо методів і засобів формування / розвитку екологічної компетентності здобувачів освіти на предметному циклі базового рівня середньої освіти; створення системи пізнавальних компетентісно орієнтованих завдань для вирішення цієї задачі; підготовки вчителів історії та громадянської освіти до реалізації методики компетентісного підходу до навчання учнів 5–6 та 7–9 класів, зокрема, набуття ними екологічної компетентності як ключової.

Використані джерела

- Державний стандарт базової середньої освіти (2020). Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
- Малієнко, Ю. Б. (2018) Інтегрування ключових компетентностей у зміст історичної освіти в ліцеї. Український історичний журнал. 4. 91–98. <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/456/386>
- Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство 5–6 кл. (інтегрований курс)» (2022). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Doslidzhuyemo.istoriyu.susp.5-6-kl.intehr.kurs.Pometun.ta.in.14.07.pdf>
- Мороз, П. В., Мороз, І. В. (2020). Інтегровані завдання шкільного підручника історії як засіб формування компетентностей учнів. *Проблеми сучасного підручника: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (електронне наукове видання), 20–21 травня 2020 р., Київ: Педагогічна думка. 45–46. <https://lib.iitta.gov.ua/725951/>
- Пометун, О. І. та ін. (2018). Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ».

- Пометун, О.І. (2023). Методика роботи з підручниками в інтегрованому курсі «Досліджуємо історію і суспільство». Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови: реалії, досвід, перспективи. *Методичний poradnik naukovців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового 2023–2024 навчального року: методичні рекомендації* (за заг. ред. Топузова, О., Засекоїної, Т.). Ін-т педагогіки НАПН України. Київ: Педагогічна думка. 68–71. <https://undip.org.ua/library/zahalna-serednia-osvita-ukrainy-v-umovakh-voiennoho-stanu-ta-vidbudovy-realii-dosvid-perspektyvy-metodychni-rekomendatsii/>
- Пометун, О., Ремех, Т. (2023). Досліджуємо історію і суспільство. Підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта. <https://pidruchnyk.com.ua/2608-istoriia-6-klas-pometun-2023.html>
- Пустовіт, Н.А. (2007). Принципи формування екологічної компетентності школярів. *Наука і сучасність: Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Т. 59. 128–135.
- Ремех, Т. О. (2018). Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2. 34–41. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrj_2018_2_7
- Розсоха, А., Дудка, І., Носаченко, В. (2019). Система оцінювання формування екологічної компетентності учнів. Сучасна гуманітаристика: збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 9 груд. 2019 р. Переяслав. Вип. 14. 83–88.
- Серова, Г. В. (2021). Інтегрований підхід до формування екологічної компетентності учнів 5–6 класів. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2021 рік*. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка. 58–59. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737831>
- Серова, Г. В. (2022). Формування екологічної компетентності громадян як вимога часу. Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (Тернопіль, 09–10 черв., 2022) Тернопіль: ТОКІППО. 185–187. <https://lib.iitta.gov.ua/730932/>
- Толочко, С. В., Бордюг, Н. С. (2022). Реалізація компетентнісного потенціалу формування екологічної компетентності в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 49. 189–195.
- Толочко, С.В., Бордюг, Н.С., Міронець Л.П. (2022). Формування екологічної компетентності здобувачів освіти для подолання екологічних наслідків війни. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 52. Т. 2. 46–49.

References

- Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity (2020). Postanova KМУ № 898 vid 30.09.2020 roku. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (in Ukrainian).
- Maliienko, Yu. B. (2018) Intehruvannia ključovykh kompetentnostei u зміst istorichnoi osvity v litsei. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 4. 91–98. <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/456/386> (in Ukrainian).
- Modelna navchalna prohrama «Doslidzhuiemo istoriiu i suspilstvo 5–6 kl. (intehrovanyi kurs)» (2022). https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni_prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Doslidzhuyemo.istoriyu.susp.5-6-kl.intehr.kurs.Pometun.ta.in.14.07.pdf (in Ukrainian).

- Moroz, P. V., Moroz, I. V. (2020). Intehrovani zavdannia shkilnoho pidruchnyka istorii yak zasib formuvannia kompetentnosti uchniv. *Problemy suchasnoho pidruchnyka: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (elektronne naukove vydannia)*, 20–21 travnia 2020 r., Kyiv: Pedahohichna dumka. 45–46. <https://lib.iitta.gov.ua/725951/> (in Ukrainian).
- Pometun, O. I. ta in. (2018). *Kompetentnisno oriantovana metodyka navchannia istorii v osnovnyi shkoli: metodychni posibnyk*. Kyiv: TOV «KONVI PRINT». (in Ukrainian).
- Pometun, O.I. (2023). *Metodyka roboty z pidruchnykamy v intehrovanomu kursi «Doslidzhuemo istoriiu i suspilstvo»*. Zahalna serednia osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta vidbudovy: realii, dosvid, perspektyvy. *Metodychni poradnyk naukovtsiv Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy do pochatku novoho 2023–2024 navchalnoho roku: metodychni rekomendatsii (za zah. red. Topuzova, O., Zasielkinoi, T.)*. In-t pedahohiky NAPN Ukrainy. Kyiv: Pedahohichna dumka. 68–71. <https://undip.org.ua/library/zahalna-serednia-osvita-ukrainy-v-umovakh-voiennoho- stanu-ta-vidbudovy-realii-dosvid-perspektyvy-metodychni-rekomendatsii/> (in Ukrainian).
- Pometun, O., Remekh, T. (2023). *Doslidzhuemo istoriiu i suspilstvo. Pidruchnyk intehrovanoho kursu dlia 6 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity*. Kyiv: Osvita. <https://pidruchnyk.com.ua/2608-istoriia-6-klas-pometun-2023.html> (in Ukrainian).
- Pustovit, N.A. (2007). *Pryntsypy formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti shkoliariv*. *Nauka i suchasnist: Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. T. 59. 128–135. (in Ukrainian).
- Remekh, T. O. (2018). *Sutnist i struktura hromadianskoj kompetentnosti uchnia novoi ukrainiskoi shkoly*. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. 2. 34–41. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_2_7 (in Ukrainian).
- Rozsokha, A., Dudka, I., Nosachenko, V. (2019). *Systema otsiniuvannia formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti uchniv*. *Suchasna humanitarystyka: zbirnyk materialiv XIV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii*, 9 hrud. 2019 r. Pereiaslav. Vyp. 14. 83–88. (in Ukrainian).
- Sierova, H. V. (2021). *Intehrovanyi pidkhid do formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti uchniv 5–6 klasiv*. *Anotovani rezultaty naukovo-doslidnoi roboty Instytutu pedahohiky za 2021 rik*. Kyiv: Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy, Pedahohichna dumka. 58–59. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737831> (in Ukrainian).
- Sierova, H. V. (2022). *Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti hromadian yak vymoha chasu*. *Innovatsii v suchasni osviti: ukrainskyi ta svitovyi kontekst: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Ternopil, 09–10 cherv., 2022)* Ternopil: TOKIPPO. 185–187. <https://lib.iitta.gov.ua/730932/> (in Ukrainian).
- Tolochko, S. V., Bordiuh, N. S. (2022). *Realizatsiia kompetentnisnoho potentsialu formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti v osvitnomu protsesi zakladiv zahalnoi serednoi osvity*. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. 49. 189–195. (in Ukrainian).
- Tolochko, S.V., Bordiuh, N.S., Mironets L.P. (2022). *Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti zdobuvachiv osvity dlia podolannia ekolohichnykh naslidkiv viiny*. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 52. T 2. 46–49. (in Ukrainian).

Halyna Sierova. Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher of Social Science Education Department, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

POTENTIAL OF THE TEXTBOOK «EXPLORING HISTORY AND SOCIETY» IN THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF GRADE 6 STUDENTS

The article examines the peculiarities of the formation of environmental competence of secondary school students in the teaching of history and civic education in the lessons of the integrated course “Exploring History and Society”. The components of environmental competence as a key one are characterized, which are formed by means of various subjects and courses in the civic and historical educational field. The author defines them as a set of acquired knowledge, personal experience and emotional and value orientations of students, which are based on understanding the relationships between the natural and human environment, its changes in the conditions of social development, the impact of human activity on the environment in time and space, development and transformation of nature in the past and present by a person (cognitive component); the student’s ability to evaluate his/her own actions in nature and solve life situations with orientation to the principles of sustainable development of society; the ability to act responsibly, to participate in public and social life concerning the solving of environmental problems (activity component); to use the experience of history for self-knowledge and the achievement of the goals of sustainable development of society, the ability to assess the impact of an individual’s behavior on his/her immediate environment, the local community, Ukraine and the world, in particular the environment (motivational and value component).

The didactic-methodological characteristics of the model curriculum of the integrated course “Exploring History and Society” (grades 5–6) are outlined in terms of opportunities for students to master interdisciplinary knowledge, skills and attitudes as components of environmental competence. The methodological potential of the textbook of the integrated course “Exploring History and Society “ in the formation of environmental competence of 6th grade students in the context of the Concept of the New Ukrainian School and the requirements of the State Standard of Basic Secondary Education is revealed. It was determined that sixth-graders’ assimilation of the main concepts and ideas of the educational content is ensured through a system of competence-oriented cognitive tasks of a research and search nature of varying degrees of complexity. The implementation of such tasks in the textbook is provided by the use of active learning technologies. The content of the tasks makes it possible to use them in a differentiated way, to organize the independent work of students, and to achieve the expected learning outcomes.

Keywords: environmental competence; formation; school civic and historical education; textbook; interdisciplinary tasks.